

Александар Марковић
студент четврте године Правног факултета
Универзитета у Београду

Стручни рад
UDK: 327.55 "20"

УЛОГА ПОКРЕТА НЕСВРСТАНИХ У 21.ВЕКУ

Апстракт

Међународни односи из дана у дан постају све комплекснији и разноврснији. Светска економска криза и даље хара Европском унијом и САД, док на другој страни планете имамо нову светску велесилу Кину. Аутор покушава да открије каква ће бити улога Покрета несврстаних у 21. веку, колико ће успети да утичу на развијање институција Уједињених нација и колико је уопште идеја несврставања и даље актуелна. У раду аутор акценат ставља на неколико аспеката међународних односа: војно-политички, економски и еколошки.

Кључне речи: Покрет несврстаних; - несврставање; - јачање механизма УН.

1. Увод

Након завршетка Другог светског рата и победе антихитлеровске коалиције долази до стварања два војна блока: Северно-атлантског савеза на челу са САД и Варшавског пакта, на челу са СССР. Због противречних тенденција које су се испољиле у току рата дошло је и до противречног карактера развоја односа унутар антихитлеровске

коалиције.¹ На једној страни се у рату остваривала сарадња на политичким начелима утврђеним у Атлантској повељи попут: одрицања од територијалних повећања и омогућавања територијалних промена само уз сагласност народа дате територије, признавање права народа на самоопредељење, успостављање трајног мира...² На другој страни, оваквом развоју који је био резултат сарадње због заједничких опасности, а не заједничких погледа на међународне односе, супротстављали су се противречни класни интереси и идеолошке разлике. Тако се демократском развоју међународних односа, на основама Повеље УН, супротставила политика блоковске поделе света. У историји, време јачања затегнутости између ових блокова је остало упамћено као „доба хладног рата». Из тог разлога сам назив Покрета несврстаних уско је повезан са блоковском поделом света, с обзиром да је изражавао тежње држава које се нису сврстале ни на једну страну, ни на Запад, ни на Исток. Међутим, Покрет несврстаних је и израз једне много дугорочније, друштвено - историјске тенденције савременог човечанства, која се није родила после Другог светског рата. Напротив, може се рећи да је та тенденција већ била међу одлучујућим факторима који су самом развоју Другог светског рата, односно унутарњем односу снага у њему, у све већој мери настојали да наметну, а у знатној мери су и успевали да наметну, ослободилачки, прогресивни и демократски карактер. „Реч је о најприсутнијој тежњи народа и њиховој активној борби да постигну пуну националну слободу и да обезбеде право да се у тој слободи друштвено развијају сагласно свом властитом избору.”³

Чини се да су оснивачи Покрета, на конференцији одржаној у Бандунгу, имали јасну визију улоге Покрета:

1. Држати НАТО пакт и Варшавски пакт у стању равнотеже снага.
2. Спречити да „Хладни рат» прерасте у нуклеарни рат.

¹ М. Стојковић, Тито, Нехру, Насер-настанак и развој покрета несврстаних, Зајечар, 1983., 41.

² М. Радојевић, Приче из XX века, Платонеум, Београд, 2003., 105.

³ Е. Кардељ, *Историјски корени несврставања*, Комунист, Београд, 1977., 6.

2.Историјат

Конференција која је одржана у Бандунгу, у априлу 1955. представља зачетак Покрета и прву колективну акцију новоослобођених држава, у циљу јачања свог утицаја у међународним односима. Конференцији су присуствовале 23 азијске и 6 афричких држава, а како то закључује Бојана Тадић: „Бандуншка конференција је у својој бити, по садржини закључака које је усвојила, одражавала дух несврставања, јер је стварала услове за унапређење антиблоковских тенденција и политике независности.»⁴ Конференција у Бандунгу је надмашила очекивања и самих учесника, па је тако Јосип Броз Тито изјавио „да су га њени резултати веома угодно изненадили, јер иако сам очекивао да ће та конференција бити од огромног значаја, ипак се нисам надао да ће на њој бити обухваћени толики проблеми и да ће у већини њих доћи до сагласности.» Након конференције у Бандунгу долази до серије дипломатских сусрета пре свега Тита, Нехруа и Насера и до изузетне дипломатске активности Југославије, чији су представници обишли велики број новоослобођених држава. Развој међународних односа у свету све више је ишао у прилог стварања Покрета несврстаних, а по многим пресудан тренутак у одлуци о стварању Покрета представља „иницијатива петорице»(Тито, Нехру, Насер, Сукарно и Нкрумах), у седишту УН у Њујорку 1960. године. Овом иницијативом се желело преко УН утицати на велике силе у циљу њихових контаката и преговарања, а не конфронтације која је уследила после обарања америчког авиона изнад ваздушног простора СССР.⁵ Иницијатива је у основи имала за циљ усвајање посебне резолуције, али су је њени предлагачи повукли због амандмана Аргентине и Аустралије које су, под утицајем САД, захтевале промену њеног смисла. Међутим, како истиче Љубомир Радовановић: „Њен значај је за настанак Покрета несврстаних велики јер је то прва заједничка непосредна акција несврстаних земаља на сцени светске организације, а оне ће се касније умножити и имаће више успеха, нарочито у оквирима њихове заједничке политике против колонијализма, расне дискриминације,

⁴ Б.Тадић, *Историјски развој политике несврставања*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1968.

⁵ М.Стојковић, 73.

или у проблемима економског развоја.»⁶ На овом заседању усвојена је и посебно значајна Декларација о давању независности колонијалним земљама и народима, која је била од посебног значаја за даљи процес деколонизације. 1960. година проглашена је годином Африке, а читава деценија од 1960. до 1970. је проглашена деценијом Африке. До сада је одржано 17 конференција Покрета несврстаних, а као куриозитет јесте и конференција одржана 2011. у Београду, која је имала за циљ да обележи 50 година постојања Покрета. Од тих 17 конференција, као најзначајније издвојиле су се три:

1. Београдска конференција 1961. - оснивачка конференција на којој су постављени темељи организације.
2. Алжирска конференција 1973. - конференција која се одвијала у време највећег светског нафтног шока, што је довело до тога да поједине чланице Покрета нагло остваре значајан економски напредак.
3. Хаванска конференција 1979. - донета је декларација о сврси постојања Покрета несврстаних у којој је нарочито истакнуто да је циљ Покрета да обезбеди: „националну независност, суверенитет, територијални интегритет и безбедност несврстаних земаља у њиховој борби против империјализма, колонијализма, неоколонијализма, апартхејда, расизма, укључујући и ционизам и све облике стране агресије, окупације, доминације, мешања или хегемоније, као и против блоковске политике.“ Такође на Хаванској конференцији под вођством Фидела Кастра расправљало се о концепту антиимперијалистичке алијансе са Совјетским Савезом. По мишљењу бројних аналитичара конференција у Хавани била је веома значајна за даљу улогу Покрета у међународним односима, с обзиром да његова улога није више била тако снажна, што се нарочито показало у подељености по питању совјетске инвазије на Авганистан. Каснији развој међународних односа, неће ићи у прилог Покрету.

⁶ Љ.Радовановић, *Несврстаност - основи једне доктрине међународне политике*, Радничка штампа, Београд, 1973. 107.

3. Улога у пост-хладноратовској ери

Након пада Берлинског зида и пропасти социјалистичких режима, као и престанком хладног рата и настанком једног новог монополарног света, са изразитом доминацијом САД, поставило се питање улоге Покрета несврстаних у новој констелацији међународних односа. Сигурно је да у данашње време Покрет нема потребу да гради равноправне односе са блоковима као некада, као нити да се бори за ослобађање од колонијалне доминације, с обзиром да се тај процес сматра довршеним. Међутим, свет се данас суочава са различитим изазовима попут: светске економске кризе, заштите и очувања животне средине, питањем сиромаштва, а то су сва питања која се не могу решавати без учешћа Покрета несврстаних који данас броји 118 чланова што представља 3/5 држава у свету и показује снагу у Генералној скупштини УН. Многи стручњаци за међународно право и међународне односе нову улогу Покрета несврстаних видели су нарочито након инвазије САД на Ирак и Авганистан, а нова улога би подразумевала спречавање стварања униполарног света и борбе да свет постане мултиполаран. Према неким аналитичарима шансу Покрета несврстаних треба тражити у све већем јачању Кине, пре свега у економском, али наравно и у политичком смислу. Јачање Кине поспешује поновно враћање Покрета као треће, балансирајуће тачке у светским односима, с тим што сада претња од војног сукоба је знатно мања него што је била за време Хладног рата.⁷ Кина своје односе поставља као односе равноправних страна, премда се то врло често замера са Запада, пре свега утицај Кине на изборе у Зимбабвеу⁸, а многи наводе да је кинеска финансијска подршка условљена непризнавањем Тајвана, што опет доводи државе чланице Покрета несврстаних у неравноправан положај, али и најбоље осликава сву комплексност међународних односа, као и врло незахвалне улоге Покрета несврстаних. Интересантно је и напоменути да су се током одржавања конференције у Шарм Ел Шеику чланице Покрета несврстаних сагласиле о доношењу једног документа у форми декларације који има за циљ да осуди досадашње вођење светских економских односа, који су пре свега контролисани

⁷ S. K. Sahni, R. N. Srivastava, *Non – aligned movement and struggle for peace and disarmament*, Indian Institute for Non – Aligned Studies New Delhi, 38

⁸ J. Eisenman, Zimbabwe: *China's African ally*, China Brief volume 5, issue 15, 4.

од стране најмоћнијих држава света, и који су довели до увећавања сиромаштва у свету. Покрет несврстаних као алтернативу нуди да се ојача позиција УН у међународним економским односима, и да се нарочито ојача позиција Генералне скупштине и Економско - социјалног савета.⁹

3.1. Очување светског мира и безбедности

С обзиром да УН имају мандат да се баве очувањем светског мира и безбедности, а уважавајући чињеницу да УН не поседују сопствене војне снаге, поставило се питање у којој мери ће несврстане државе моћи да допринесу колективној безбедности. Први пут се питање улоге несврстаних држава у очувању колективне безбедности поставило током сукоба у Сомалији, када су САД децидирано изјавиле да неће учествовати у мировним операцијама које нису у складу са њиховим интересима.¹⁰ Очигледно је да се безбедносни изазови у 21. веку, пре свега везују за земље које припадају тзв. „трећем свету», што се показало на примерима побуна у Либији, Египту, Тунису, Сирији... Кроз примере ових конфликта указано је на неопходност интервенције УН, као и на чињеницу да ће велики допринос у таквим ситуацијама морати да дају несврстане државе. Утицај појединих чланица Покрета несврстаних у обављању мировних мисија био је евидентан и током кризе у Камбоџи, када су највећи део мировних снага УН чинили војници из Малезије и Индонезије.¹¹ Извесни аутори значај улоге Покрета несврстаних подижу и чињеницом да Покрет као и УН не поседује сопствене војне снаге нити поседује институционалне механизме којима би могао да мобилише војне трупе.¹² Самом чињеницом да не поседује сопствене трупе Покрет је посвећен мирном решавању конфликта. Најактивнија улога Покрета у последње време била је усмерена у циљу заустављања

⁹ R.Makwana, *The Non – Aligned Movement: Renewed Relevance in a Time of crisis, Share the World' s resources*, 2009, 3.

¹⁰ M.Chetty, *New role for the non-aligned movement in post-cold war era*, Department of the Political studies, Rhodes University, 2000., 35.

¹¹ M.Chetty, 36.

¹² M.S.Rajan , *Nonalignment and Nonaligned Movement: Retrospect and Prospect* , Vikas Publishing House, New Delhi, 1990, 42.

војних активности израелских трупа у појасу Газе и омогућавања стварања нове државе на том простору-Палестине. Такође, ваља истаћи да је у 21. веку, врло значајна и посвећеност Покрета у правцу поштовања принципа Повеље УН и јачања демократских вредности, упркос томе што још увек све државе Покрета своје унутрашње политичке режиме нису конституисале као демократске. Ипак, с обзиром да се са разлогом може очекивати да ће 21. век у већем делу обележити мултиполарност, односно да ће међународни утицај Кине, Индије, Бразила и Русије бити такав да ће сигурно омогућити јачање међународног права, које је увек делотворније када постоји равнотежа међу светским силама, а самим тим и јачу улогу Покрета који окупља 118 држава, чији ће утицај у Генералној скупштини УН бити огroman.

3.2. Очување здраве животне средине

Осим многих бенефита попут интернета, ваздушног саобраћаја, стварања Уједињених Нација, јачања борбе за људска права, доба 20. века за собом је и оставило проблеме попут пробијања озонског омотача и све већег загађивања животне средине. Протокол из Кјота покушао је да успостави један поредак који ће омогућити спречавање даљег уништавања планете, али с обзиром да највећи светски загађивач САД нису прихватиле да потпишу овај Протокол, сматра се све више да су његови циљеви врло ограниченог домета. Поставља се питање какав допринос „здравијој планети» могу да пруже чланице Покрета несврстаних? На Стокхолмској конференцији одржаној 1972. која је по многим отворила зелено доба, иницијална позиција земаља из Покрета несврстаних била је да еколошким проблемима треба да се баве развијене државе, што су оне широко користиле, злоупотребљавајући идеју очувања животне средине на уштрб развоја земаља у развоју.¹³ Међутим, данас, државе чланице Покрета несврстаних заузимају све активнију улогу у решавању овог комплексног питања. Све чешће се помиње да оне постају „мост између богатог Севера и сиромашног Југа”¹⁴. Као модел који би

¹³ G.Porter,J.W.Brown. , *Global Environmental Politics* – Westview Press, United States of America, 1991, 36.

¹⁴ M.Chetty, 6.

требало да им послужи као узор узима се пример који је дао професор Алан Хендриксон о посредничкој улози коју је Канада преузела на конференцији у Чикагу као посредник између САД и Велике Британије.¹⁵ Од Покрета несврстаних се такође може очекивати пуна сарадња са свим релевантним међународним институцијама, пре свега са УН, што се и показало на конференцији одржаној у Монреалу, непосредно након ступања на снагу Кјото протокола.

3.3. Либерализација тржишта

Упоредо, са сломом социјалистичких режима и стварањем америчке доминације, кренуо је и притисак на несврстане државе да све више либерализују своја тржишта, и да се што активније укључе у процес светске трговине. Упркос томе, што врло често таква врста трговине не иде у њихову корист, и упркос томе што у времену Светске економске кризе, код неолибералних држава примећујемо све већи државни интервенционизам, чланице Покрета несврстаних у великом броју пристајале су да либерализују своја тржишта, и често недовољно спремне улазиле су у тржишну утакмицу. Како је својевремено писао професор Сакс: „Једно од главних обележја светске економије данас јесте да бивше колоније сада улазе на светско тржиште, не у подређеном положају, већ као равноправни учесници на тржишту.»¹⁶ Оно што им омогућава да опстану у једној тако суровој утакмици јесу правила Светске трговинске организације, која им иду добрим делом у прилогу. Међународни монетарни фонд и Светска банка предњачили су у вршењу притисака на несврстане земље, али по мишљењу бројних економских аналитичара, као и професора др Бориса Беговића, то је уродило плодом, с обзиром да је просечна стопа раста БДП само у Африци током протекле деценије била 5, 7%, што је много више него што су оне остваривале током првих година своје независности. Почеле су да примењују оне економске политике и спроводе оне институционалне реформе које погодују привредном расту. Умањене су баријере спољној трговини тако да су почеле да тргују између

¹⁵ A.Hendrikson, "Middle Powers as Managers: International Mediation within, across and outside institutions" Macmillan Press, New York, 1997, 3.

¹⁶ J. Sachs. "International Economics: Unlocking the Mysteries of Globalization", *Foreign Policy*, Spring, 1988, 97-111.

себе, са свим погодностима које слободна трговина доноси. Баријере уласку новим предузећима су умањене, а пословно окружење је постало привлачније за инвеститоре. И коначно, повећана је, у највећем делу континента, политичка стабилност, нарочито у односу на време у којем је један државни удар смењивао други, па тиме и стабилност пословног окружења. А све је то довело до повећаног прилива капитала. Док је почетком прошле деценије, износ страних директних инвестиција био једнак износу стране помоћи афричким земљама, крајем деценије достигао је три пута већи ниво, иако се ниво стране помоћи није умањио.

Не само да је дошло до увећаног прилива капитала, него се и постојећи ресурси боље користе. Најзаслужнији за то је – мобилни телефон. Данас је то основно средство за пословање у Африци – преко мобилног се добијају информације о стању на тржишту, тргује се и плаћа, што је од великог значаја у земљама у којима је број мобилних телефона већи од броја рачуна у банкама. Предузетници више нису изоловани, улазе у размену и могу да се специјализују.¹⁷ Овакве иновације условљавају да је стопа раста продуктивности у афричким земљама виша од одговарајуће стопе у САД.

У Африци се догодила и значајна демографска промена – пад стопе наталитета. То значи да не само да се смањује брзина раста становништва него се мења и старосна структура. Повећава се број радно способних у односу на укупан број становника, што значи да се смањује удео издржаваног становништва. Упоредо са оваквом променом јача и средња класа, увећава се број људи који у политичком процесу захтевају стабилне институције, како би на миру могли да живе од свог рада и посвете се свакодневним животним стварима попут васпитавања и школовања деце, отплаћивања кредита за кућу и томе слично. Смањује се тражња за политичким авантуристима, што додатно политички стабилизује континент. А, када дође до политичке стабилизације остварује се могућност за већи регионални и међународни утицај, као и могућност утицаја на рад бројних међународних организација.

¹⁷ <http://www.politika.rs/pogledi/Boris-Begovic/Mobilna-Afrika.sr.html>

4. Недостаци у функционисању Покрета

„Очеви оснивачи” Покрета несврстаних: Јосип Броз Тито из Југославије, Нехру из Индије, Насер из Египта, Сукарно из Индонезије и Нкрума из Гане, приликом стварања Покрета имали су за циљ да покрет буде заснован на неколико темеља: неагресивност, немешање у унутрашње односе држава, борба за независност колонијалних држава, једнакост и мирољубива и активна коегзистенција.¹⁸

Ипак, кључни проблеми који су пратили Покрет од самог оснивања нису решени до данашњих дана:

1. Војна алијанса која је замишљена у Бандунгу, као противтежа друге две војне алијансе, до данас није створена.
2. Политички односи међу државама чланицама, нису довољно развијени. Не постоје механизми који би омогућили чвршћу сарадњу међу чланицама, као нити постоји војна солидарност целог Покрета уколико једној земљи прети напад.
3. Економски односи су врло неразвијени, с обзиром на потенцијале које већина држава чланица поседује. Не постоји јединствен трговински споразум који би омогућио лакши и бржи промет роба и услуга.
4. Кључна слаба тачка Покрета јесте велика зависност његовог деловања од државе која председава, што се најбоље видело приликом поређења деловања Покрета током председавања Кубе, када је Покрет врло активно учествовао у решавању светских проблема, од 2006.- 2009. и председавања Египта, од 2009., када је Покрет „пао у сенку”¹⁹, како истиче професор Антон Карагеа.

Позитиван помак, свакако, представља и чињеница да постоји одлука да се формирају два јединствена комитета. Први би се бавио самим деловањем Покрета, док би други био усмерен на јачање економских односа.

¹⁸ <http://www.worldpress.org/Mideast/3425.cfm>

¹⁹ <http://www.worldpress.org/Mideast/3425.cfm>

5. Закључак

Иако је увек тешко износити нека предвиђања без дубоких анализа, статистичких података, искуства, ипак са сигурношћу се може тврдити да ће међународне односе и стварање нових извора међународног права у 21. веку обележити снажна улога Покрета несврстаних. Ову тврдњу можемо поткрепити са две евидентне чињенице: све већим утицајем Кине, Индије и Бразила у светским економским и политичким процесима, као и на све снажнији развој већине чланица Покрета несврстаних, а нарочито афричких држава које чине његову окосницу. Прошлогодишња прослава у Београду, поводом 50 година од оснивања Покрета, показала је да је идеја несврставања и даље јако жива, да је време није прегазило, да ће Покрет и даље бити „савест човечанства» и да ће и даље представљати један светао пример успостављања међународних односа, заснованих на равноправности, међународних односа којима ће човечанство несумњиво тежити.

Aleksandar Marković

Fourth-year student at the Faculty of Law, University in Beograd

ROLE OF THE NON-ALIGNED MOVEMENT IN THE 21st CENTURY

Summary

International relations from day to day become more complex and varied. The global economic crisis is still raging in the European Union and in the United States, while on the other side of planet, we have a new world superpower - China. The author tries to find out what will be the role of the Non-Aligned Movement in the 21st century, how it will be able to influence the development of the institutions of the United Nations, and

how does the idea of non-alignment remains relevant. The author places emphasis on several aspects of international relations: the military-political, economic and ecological.

Keywords: Non-Aligned Movement; - nonalignment; - strengthening of UN mechanisms.